

Проф. др Самир Аличић

Правни факултет Универзитета у Источном Сарајеву

СРПСКА РЕВОЛУЦИЈА (1804–1813) И АНТИЧКЕ ПРАВНЕ И ПОЛИТИЧКЕ ИДЕЈЕ

Предмет истраживања је рецепција античких правних и политичких идеја од стране српских интелектуалаца који су активно учествовали у Првом српском устанку (1804–1813) и у стварању идеологије Српске револуције.

Они су углавном прихватили теорију друштвеног уговора по којој држава није апстрактни појам одвојен од људи које је чине, односно изједначава се са заједницом грађана. Српски мислиоци су познавали облике владавине који су постојали у антици, и прихватили су поделу облика владавине на монархијске, аристократске и демократске, баш као и неке фундаменталне правне принципе римског права, попут једнакости грађана пред законом и рационални и етички карактер права. Такође, одређење појма закона као израза народне воље изражава утицај аналогног концепта римског права.

Иако има и примера непосредне рецепције идеја античких правника и историчара, већином су оне ипак примљене посредним путем, преко дела великих европских писаца епохе просветитељства, а видљиви су утицаји идеја Француске револуције, и то посебно јакобинских.

Аутор закључује да политичке, уставне и правне идеје на којима је била заснована идеологија Српске револуције потичу из старе Грчке и Рима. У њима нема ни трага утицаја англосаксонске, либералне, демократије засноване на концептима народног представништва и поделе власти.

Кључне речи: Револуција; Србија; Демократија; Закон; Народ; Облици владавине.

1. УВОД

Да је Први српски устанак био по свом карактеру борба за национално ослобођење, нема никакве сумње. Иако је из почетка почео као буна против дахијског терора, бар од 1807. године и одбацивања Ичко-

вог мира устаници су јасно показивали тежњу за независношћу од Отоманске империје, и о дефинисању овог њиховог циља и дипломатској и војној борби ради његовог остварења лако је наћи обиље литературе. Но, каква је била политичка агенда српских устаника? Како су ону видели будући унутрашњи развој Србије након евентуалне независности?

О готово било којем националном покрету у модерно доба одговор на ово питање је скоро ноторно познат: Босански устанак под вођством Хусеин-капетана Градашчевића био је борба за аутономију Босне, али и део ширег, конзервативног покрета против реформи у Отоманској империји; Америчка револуција поред борбе за независност од Британије била је и борба за увођење либералне демократије и републиканског облика владавине; палестински покрет Фатах је арапски националистички покрет који жели да створи палестинску државу, али и члан социјалистичке интернационале. Набрајање би могло ићи у недоглед, али када дођемо до Карађорђевих устаника, тешко бисмо могли дати недвосмислен одговор на питање, шта су они били по политичком убеђењу?

У овом раду покушаћемо да понудимо могући одговор на то питање. Прејудуцирајући резултате истраживања, рецимо за сада да је овај текст замишљен као допринос истраживању ширења правних и политичких идеја насталих у старој Грчкој и старом Риму, и њиховом утицају на модерну уставност и политичке идеологије, нарочито оне револуционарне.¹ У складу с тим, циљ овог рада је да покаже утицај који су античке идеје имале у Првом српском устанку (1804–1813), догађају који историчари обично означавају као прву фазу у низу историјских догађаја и процеса данас познатих као Српска револуција (1804–1835).²

¹ Овај рад, који дугује много идејама професора Пјеранђела Каталана и Ђованија Лобрана, замишљен је као допринос истраживању рецепције античких, углавном римских, правних и политичких идеја у савременој уставности, превасходно посредством Жан-Жак Русоа, као што су народни суверенитет, непосредна демократија и принцип јединства власти. Овај, „романски“ уставни модел, који је утицао на различите модерне уставе, посебно оне настале у револуционарним приликама, се разликује од „германског“ или „англосаксонског“ заснованог на идејама државног суверенитета, представничке демократије и поделе власти на законодаву, извршну и судску, који се проширио по Европи углавном захваљујући Монтеѕкјеовом утицају. Видети о томе више у: P. Catalano, *Populus romanus Quirites*, Torino 1974; Id., *Tribunato e resistenza*, Torino 1971; Id., *Linee del sistema sovranazionale romano*, Torino 1965; Id., “A proposito dei concetti di rivoluzione nella dottrina romanistica contemporanea (tra rivoluzione della plebe e dittature rivoluzionarie)”, *SDHI*, 77, 1977, 440 ss.; G. Lobrano, *Diritto pubblico romano e costituzionalismi moderni*, Sassari 1990; Id., *Il potere dei tribuni della plebe*, Milano 1982.

² Термин „Српска револуција“ први је употребио 1829. године немачки историчар Леополд фон Ранке (*Leopold von Ranke*): L. von Ranke, *Die serbische Revolution: aus serbischen Papieren und Mittheilungen*, Hamburg 1829. Испочетка се овај израз користио превасходно за период борбе за аутономију Србије у оквиру Отоманске империје, тј. за Први (1804–1813), а понекад и Други српски устанак (1815). Међу савременим историчарима понекад се сматра да револуционарни период одбухвата и раздобље борбе за доношење првог устава (1815–1835).

2. ИСТОРИЈСКИ КОНТЕКСТ – ДРЖАВА ПРВОГ СРПСКОГ УСТАНКА

Године 1804, становници тзв. Београдског пашалука³ побунили су се против војног режима који су јањичари увели у овој области након пуча у којем је убијен београдски везир, а пуч је био део ширег покрета против реформи султана Селима III. Тиме је отпочео догађај познат као Први српски устанак.⁴ Испочетка је то био легитимистички покрет усмерен на поновно успостављање султанове власти, и уживао је подршку високе Порте и локалних муслиманских феудалаца. До 1807. године устаници су поразили јањичаре у целом Пашалуку, и закључили споразум са Портом посредством свог депутата Петра Ичка, богатог београдског трговца грчко-цинцарског порекла (и можда фрамасона)⁵ који је имао значајну улогу у иницирању буне. Према тзв. Ичковом миру, требало је да се у Пашалуку успостави стање пре јањичарског пуча, и да се настави са реформама за које се залагао убијени везир Хаџи-Мустафа паша.

Но, у међувремену, Руско царство је отпочело рат против Отоманске империје, и подстакнута руским обећањима о пуној независности Србије, скупштина српских устаника је одбила да ратификује Ичков мир и прикључила се ратном напору Русије. Петар Ичко умро је следеће године, вероватно отрован од стране руских агената. Устаници су сада ратовали не против одметнутих јањичара, него против само отоманске владе. Од тог тренутка, Устанак је прерастао у борбу за национално ослобођење и укидање феудалног поретка. Ипак, директна сарадња са руским трупама није реализована. Срби су одбили предлог маркиза Филипа Осиповича Паулучија, руског агента италијанског порекла, да се потчине руској управи да би заузврат примили војну помоћ (тзв. Пау-

³ Овај назив је традиционално прихваћен у историографији, те ћемо га користити, мада је неправилан. Званични назив ове отоманске административне јединице био је Смедеревски санџак.

⁴ Од бројних сведочанстава и дела историчара објављених на српском језику о Првом српском устанку, издвајамо: Л. Арсенијевић Баталака, *Историја српског устанка I-II*, Београд 1898; С. Гавриловић, *Војводина и Србија у време првог устанка*, Нови Сад 1974; М. Ненадовић, *Мемоари* Београд 1867; *Казивања о првом устанку 1804*, (група аутора), Београд 1980; В. С. Караџић, *Из историје првог српског устанка*, Београд 1954; Р. Љушић, *Вук Караџић о Српској револуцији*, Београд 1990. У иностранству, дуго времена основни и скоро једини извор информација о Устанку је било Ранкеово дело (L. von Ranke, *Die serbische Revolution*). У последњих неколико деценија појавиле су се и студије на енглеском језику, на пример: W. S. Vucinich, *First Serbian Uprising 1804-1813*, New York 1982; L. P. Meriage, *Russia and the First Serbian revolution*, Indiana University 1975.

⁵ Постојале су гласине, за које додуше нема довољно доказа, да је Ичко био члан прве београдске масонске ложе „Али Коч“, којој је припадао и убијени београдски везир Хаџи-Мустафа паша, иначе близак пријатељ Петра Ичка. Могуће је дакле да је у жељи да се освети јањичарским вођама (тзв. дахијама) Петар Ичко имао и личних мотива.

лучијева конвенција).⁶ Не успевши у покушајима да обезбеде подршку Француске и Аустрије, српски устаници су наставили да се боре сами.

Године 1812, Русија се у ишчекивању Наполеонове инвазије суочила са борбом за опстанак, и будући да су јој за одбрану хитно требале све расположиве трупе, доста брзоплето је закључила са османлијама Букурешки мир, у којем је била предвиђена и аутономија Србије, али без икаквих гаранција да ће Порта то обећање заиста и остварити. Одмах након закључења мира Османлије су почеле да пребацују главнину трупа у Србију, која је до тада била споредно бојиште, и покренули велику офанзиву 1813. године којом су брзо сломили отпор српских устаника.

Иако је на војном плану завршен потпуним поразом, устанак има огроман историјски значај. Њиме се обично означава почетак савремене историје Србије. Он представља почетак покрета за национално ослобођење и друштвене промене. Њиме је изборена каква-таква међународна гаранција за аутономију Србије у тексту Букурешког мира, која ће бити правни основ за њену реализацију 1830. године. Такође, у току устанка постојала је *de facto* независна држава, прва таква држава у модерној историји Србије.

3. СРПСКО-АУСТРИЈСКИ ИНТЕЛЕКТУАЛЦИ У ПРВОМ СРПСКОМ УСТАНКУ

Поред војне борбе, српски устаници водили су и борбу на политичком и дипломатском плану, да организују државну власт на територији под својом контролом, и (са много мање успеха) да постигну њено међународно признање. Због готово опште неписмености која је владала у тадашњој Србији, огроман значај имало је учешће Срба из Аустријске царевине школованих на европским универзитетима који су као добровољци долазили да помогну својим сународницима. Они су већином подржавали једну од две главне политичке фракције међу устаницима: прву, која је подржавала апсолутистичке амбиције Великог војводе, Ђорђа Петровића Карађорђа, и другу, предвођену другим вођама устанка, која је желела да ограничи његову моћ, и чији је главни инструмент био орган познат као Правитељствујушчи совјет српски (називан и просто Совјет, или Сенат).⁷ Ова подела

⁶ Вид. С. Шаркић, „Руски пројекти државног уређења устаничке Србије, први део – такозвана „Паулучијева конвенција“,“ *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* 2/2013, 25 и даље.

⁷ О организацији државе Првог устанка, видети нпр.: Љ. Кандић, *Скупштине у систему власти државе првог устанка*, Београд 1963; С. Новаковић, *Васкрс државе српске, Политичко-историјска студија о Првом српском устанку 1804–1813*, Београд 1914; Id., *Уставно питање и закони Карађорђевог времена, Студија о постању и развићу врховне и средишње власти у Србији 1805–1811*, Београд 1907; S. Šarkić, „The Beginning of Serbian Constitutionality“, *Konflikt und Koexistenz, Die rechtsordnungen Südosteuropas im 19. und 10. Jahrhundert. Band II*, Frankfurt am Main 2017, 233 и даље.

је донекле одсликавала два правца мишљења која су постојала међу српским интелектуалцима у Аустрији. Сви су они упркос међусобним разликама били следбеници идеја рационализма, илуминизма и јуснатурализма. Али док су једни били присталице просвећеног деспотизма, други су се залагали за увођење неког облика демократског режима.⁸

У даљем тексту анализираћемо рецепцију античких правно-политичких идеја у делима четворице најважнијих идеолога Српске револуције: Теодора Филиповића (алијас Божидара Грујовића), Лазара Војновића, Доситеја Обрадовића и Јована Савића (алијас Ивана Југовића).

3.1. Теодор Филиповић⁹

Теодор Филиповић, којег бисмо могли означити као главног идеолога странке која је желела да ограничи власт Војвода, био је међу

⁸ Што се тиче развоја политичке и правне теорије код војвођанских Срба након Велике сеобе 1690. године, у неким од првих дела објављених на српском језику у којима се обрађују питања природе права и облика владавине налазимо још увек готово непромењену средњовековну идеју о божанском и религијском карактеру власти владара и његових закона, која ће идеја наставити да опстаје у конзервативним интелектуалним круговима до дубоко у XIX век: П. Јулинац, *Итика, јерополитика или филозофија наравоучителна*, Беч 1774; П. Стојшић, *Должности челојека из разних иностраних изданиј собранија и во једно тјело саставленија за славено-сербски свјет*, Будим 1816; *Книга о должности поддаников к ниову монарху*, (непознати аутор), Будим 1805; Е. Лазаровић, *Моралнаја филозофија*, Будим 1807. О српској средњовековној мисли о праву видети: Ј. Радош, *Почеци филозофије права код Срба*, Нови Сад 2000, 20–35; С. Шаркић, „Идеја природног права у српским правним споменицима (XII–XV век)“, *Postsocijalistički model uspostavljanja moderne pravne države i jugoslovensko iskustvo*, Novi Sad 1995, 15 и даље; Id., „L'idée du droit naturel dans le charte de Chilandar de 1198“, *Осам векова Хиландара. Историја, духовни живот, књижевност, уметност и архитектура*, Београд 2000, 25 и даље; Id., „The influence of Byzantine ideology on early Serbian Law“, *The Journal of legal history* 13/2/1992, 147 и даље. Ипак, доста рано се под утицајем илуминизма (просветитељства) јавио природноправни (јуснатуралистички) правац, који је достигао врхунац и постао доминантан пред крај осамнаестог века. Српски просветитељи су делили неке заједничке идеје, посебно оне о друштвеном уговору и природном праву. Међутим, будући да су примали утицаје од различитих аутора, што античких што савремених, њихова гледишта су се у много чему разликовала. Према класификацији Радета Радовића, коју прихватају и други аутори (нпр. Радош, 41–92), апсолутистички јуснатурализам заснован на идеји просвећеног деспотизма доминирао је у осамнаестом и почетком деветнаестог века и постојао истовремено са демократским јуснатурализмом, инспирисаним идејама Француске револуције. Касније, у току прве половине деветнаестог века, развио се либерални јуснатурализам, који је био спреман да прихвати модерне идеје представничке демократије и поделе власти. Р. В. Радовић, „Природно правна теорија монархијског апсолутизма у политичкој филозофији војвођанских Срба“, *Архив за правне и друштвене науке* 56/1939, 407 и даље; Id., „Демократско природно право у политичкој и правној филозофији Боже Грујовића“, *Архив за правне и друштвене науке* 27/1940, 40 и даље.

⁹ Познатији под својим ратним псеудонимом Божидар Грујовић. Рођен у Руми, Хабзбуршка монархија, 1778. године. Након што је стекао докторат из права у Пешти

првим добровољцима из Аустрије који су дошли у устаничку Србију. У току отприлике две године пре своје преране смрти од туберкулозе 1807. године имао је важну улогу у формирању револуционарне власти, а посебно у организацији Правитељствујушћег совјета, и због тога је у литератури постао познат као „устанички законописац“.

О томе које је идеје заступао сазнајемо подоста из *Скице* за организацију Правитељствујушћег совјета, затим из нацрта говора који је био припремио поводом оснивања совјета познатог као *Слово о слободи* или просто *Слово*, те из дипломатске преписке.¹⁰

Нарочито занимљива за предмет нашег истраживања је дефиниција појма закона у *Слову*: *Закон је воља вилајетска, која вилајету целом и сваком добро заповеда а зло запрешчава. Први, дакле, господар у вилајету јест закон. Под законом мораду и господари и поглавари и совјет правитељствујушчи и сјашченство и војинство и сав народ бити; и то под једним те истим законом. Закон добре, заслужене да награди, а зле, непокорне, лењиве у служби да каштигује. Зато закон разуман и праведан бити мора...*¹¹

Дакле, по Филиповићу закон није ништа друго него воља народа (*воља вилајетска*).¹² Ваља приметити да овакво одређење закона не проистиче из српске језичке традиције. Наиме, реч *закон* је у српски правни жаргон ушла у средњем веку углавном као превод грчке речи *νόμος* која има веома широко значење, те стога ни реч *закон* у старо-српском језику, као што је обимном анализом показао Шаркић, није имала прецизно правно-техничко значење, него је коришћена у разним значењима, означавајући било какво правило, и то не само у правном смислу.¹³ Ме-

1803. године, постао је адвокат, а 1804. године именован је за професора правне историје на Универзитету у Харкову, Руско царство (данас Украјина). Међутим већ 1805. године дошао је у устаничку Србију да помогне у организацији устаничке владе, и ускоро постао секретар Совјета. Умро је од туберкулозе 1807. године.

¹⁰ М. Ристић, *Устанички законописац Теодор Филиповић (Божидар Грујовић)*, Београд 1953.

¹¹ М. Ристић, 33. О текстуалној историји *Слова* видети: С. Шаркић, „Зачети правне државе у устаничкој Србији“, *Владавина права и правна држава у региону*, Источно Сарајево 2014, 772.

¹² Филиповић користи израз турског порекла, *вилајет*, који изворно означава област или провинцију. Још у старијој српској литератури постојао је консензус да у овом контексту она означава народ. Радовић, *Демократско природно право...*, 42. Треба истаћи да је синтагма *воља вилајетска* (народна воља) вероватно конструисана од стране Филиповића да би се превео француски израз *volonté générale*, који налазимо у декларацијама о правима човека и грађанина из 1789. и 1793., а који изворно потиче од Русоа, који дефинише законе као *actes de la volonté générale*, J. J. Rousseau, *Du contract social; ou Principes du droit politique*, Amsterdam 1762, 87–88.

¹³ Вид. С. Шаркић, *Закон у глагољским и ћирилским правним споменицима од XII до XVIII века*, Нови Сад 2015.

ђутим, Филиповић није одредио закон ни на начин како се овај појам у Србији уобичајено одређује данас, односно као акт донет од стране законодавног, представничког тела (скупштине) у одређеној процедури. Заправо, Филиповићево схватање закона одговара римском појму *lex*, који Римљани дефинишу као оно што народ заповеди или установи.¹⁴ Од савремених института најближи еквивалент било би општеноародно изјашњавање, референдум односно плебисцит.

Будући да је Филиповић био професор правне историје, он је свакако могао усвојити римску концепцију закона непосредно из класичних извора. Но, терминологија и склоп реченице указују да то ипак није случај. Као што су многи аутори приметили,¹⁵ непосредну инспирацију за ову дефиницију треба тражити у Француској револуцији. Но, не можемо се сложити са мишљењем, како се чини преовлађујућим у литератури, да је главни извор његових идеја била *Декларација о правима човека и грађанина* из 1789. године.¹⁶ Пре ће бити да је идеје црпео из јакобинске *Декларације о правима човека и грађанина* из 1793. године. Горе цитирана дефиниција закона из *Слова* делује као прерада дефиниције из члана 4 Декларације из 1793, која пак потиче из римског права.¹⁷

Кључни аргумент како за римско порекло ове дефиниције тако и за њену рецепцију посредством јакобинске идеологије је етички и рационални елемент у одређењу појма закона. Њега налазимо у римским дефиницијама,¹⁸ као и у оној из Декларације из 1793. године, док је у дефиницији закона из Декларације из 1789. упадљиво одсутан. И не ради се о нијанси, него о значајној разлици: у даљем тексту *Слова* Филиповић детаљно развија мисао о етичком и рационалном карактеру закона,¹⁹ и то на начин који се без двоумљења може повезати са Робеспјеровим идејама.²⁰

¹⁴ G.1.3; I.1.2.4.

¹⁵ Ј. Продановић, *Историја политичких странака и струја у Србији*, Београд 1939, 25 и даље; Радош, 65; Ристић, 37; Шаркић, *Зачеци правне државе...*, 771 и даље.

¹⁶ Обично се верује (Ристић, 38; Радош, 68) да је Филиповићева дефиниција у ствари прерада члана 6 декларације из 1789: *La Loi est l'expression de la volonté generale. Tous les Citoyens ont droit de concourir personnellement, ou par leurs Représentants, à sa formation. Elle doit être la même pour tous, soit qu'elle protège, soit qu'elle punisse...*

¹⁷ § 4 *La loi est l'expression libre e solennelle de la volonté générale ; elle est la même pour tous, soit qu'elle protege, soit qu'elle punisse ; elle ne peut ordonner que ce qui est juste et utile à la société ; elle ne peut défendre que ce qui lui est nuisible.* О овој дефиницији видети: G. Lobrano, „Dalla lex publica Populi Romani alla 'loi' della Costituzione del 1793“, *In memoria di Ginevra Zanetti. Archivio storico e giuridico sardo di Sassari. Studi e memorie*, Sassari 1994, 263–283.

¹⁸ D.1.3.2. Видети и D.1.3.1.

¹⁹ *Но закон тако као и рана, мора добар бити. А како ћемо ми тај добар закон направити, под којим ће вилајет честит и срећан бити... Ово нас срце и душа наша најбоље научити може. Чему је сваки разуман честан и поштен човек покоран, и што он до смрти своје слушати жели. Свако ће рећи, ја сам покоран разуму и правди... заповедај*

Наравно, у Филиповићевој дефиницији налазимо и друге римске идеје²¹ које су присутне како у Декларацији из 1789, тако и у оној из 1793,²² попут идеје о једнакости свих пред законом, те да је закон општа норма коју су сви грађани дужни да поштују.

Дакле, Филиповић је изгледа имао намеру да у Србији уведе непосредну демократију засновану на начелу јединства власти. Његова Скица за организацију Правитељствујућег совјета то потврђује: он је Совјет замишљао не као „владу“, него као врховни орган власти устаничке Србије, при чему нема ни помена евентуалне поделе власти по англосаксонском моделу на законодавну, извршну и судску. Совјет је требало да буде сачињен од представника дванаест области (нахија) који би имали оно што данас означавамо као „везани мандат“: изричито је предвиђено да се совјетници морају покоравати вољи народа своје нахије. Што се позиције Вожда тиче, било је замишљено да он буде само први међу једнакима, и да свих дванаест чланова у току године председавају Совјету у турнусима од тридесет дана. Једина привилегија Вожда у односу на друге чланове Совјета је да у случају поделе гласова његов глас буде одлучујући.²³

Сама идеја о оснивању једног владајућег колективног органа потиче из антике и извесно је да су устанички идеолози тога били свесни,²⁴ али изгледа да непосредни модел за његову организацију поново треба тражити у јакобинском уставу. Наиме, у Скици је било предвиђено да

ми разумно и твори ми правду, пак ћу за те у нужби и крв пролити... Разум дакле и правда јесу две половине благополучија. Гди разума и правде нема, ту нема закона. Ми да подигнемо и утврдимо у Србији ова два рада: разум и правду и да их добро укретимо са целом нашом снагом... И овај мудри и праведни закон, да нам први господар и заповедник буде. Ристић, 64–65; Радовић, Демократско природно право..., 43–45.

²⁰ Тако, у једном говору одржаном на заседању Конвента Робеспјер каже: ... *quel est le principe fondamental du gouvernement démocratique ou populaire, c'est-à-dire, le ressort essentiel qui le soutient et qui le fait mouvoir ? C'est la vertu ; je parle de la vertu publique qui opéra tant de prodiges dans la Grèce et dans Rome, et qui doit en produire de bien plus étonnant dans la France républicaine; de cette vertu qui n'est autre chose que l'amour de la patrie et de ses lois... (Rapport sur les principes de morale politique qui doivent guider la Convention nationale dans l'administration intérieure de la République, fait au nom du Comité de Salut Public, le 18 Pluviose, l'an 2e de la République, Paris 1793, Imprimé par ordre de la Convention Nationale, 6.*

²¹ L. XII tab. 1.5.; 9.1; Cic, *De re publica* 1,49; Cic, *De legibus* 3,4.

²² У декларацији из 1789 се каже у члану 1: *Les hommes naissent et demeurent libres et égaux en droits. Les distinctions sociales ne peuvent être fondées que sur l'utilité commune.* Видети и члан 6. У декларацији из 1793 у члану 3 читамо: *Tous les hommes sont égaux par la nature et devant la loi.* Видети и чланове 5, 16, 19, 29, 34).

²³ М. Ристић, 30.

²⁴ Поред словенског имена (Совјет или Савет) овај орган је био означаван и термином латинског порекла – Сенат. На печату Совјета осим крста Палеолога, средњовековног симбола који видимо и на данашњем грбу Србије, налазимо и грб античке Трибалије: глава вепра погођена стрелом.

Совјет изабере шест попечитеља (министара) који би управљали појединим ресорима државне управе, али не би чинили тело одвојено од Совјета.²⁵ То неодољиво подсећа на положај тзв. административних агената из Монтањарског устава из 1793.²⁶

Даље, како у Слову, тако и у дипломатској преписци налазимо још једну јакобинску идеју: о праву и дужности грађана на отпор лошој власти. Према Слову, главни задатак власти је да осигура безбедност и слободу грађанима. У случају да власт то не може да обезбеди, грађани имају право, али и дужност, да се побуне. Обезбеђење права на живот, својину и част свим грађанима основни је задатак власти, и ако у томе не успе, онда није ни достојна да влада.²⁷

Поред безбедности и основних права, власт грађанима мора да обезбеди и слободу. О праву и дужности грађана да се побуне против лоше власти Филиповић детаљно говори и у писмима упућеним султану, у којима налазимо још једну јакобинску идеју, по којој је смрт прихватљивија од живота у ропству.²⁸

3.2. Лазар Војновић²⁹

Лазар Војновић, пештански доктор права и филозофије, приспео је у Србију 1807. године. Након што је једно време био секретар Милана Обреновића, постао је професор државног права на Великој школи, високообразовној институцији коју су устаници основали у Београду, која се понекад сматра претечом Универзитета у Београду. Игром случаја остале су сачуване његове белешке које је користио на предавањима. Оне нам нуде драгоцене информације како о наставном програму Велике школе тако и о Војновићевим правним и политичким идејама.³⁰

²⁵ М. Ристић, 30–32.

²⁶ У члану 68 се каже: *Ces agents ne forment point un conseil; ils sont séparés, sans rapports immédiats entre eux; ils n'exercent aucune autorité personnelle.*

²⁷ М. Ристић, 35.

²⁸ ... *Најсветији, вечни и непоколебљиви закон јесте бранити и штитити свој живот... и Бог заповеда да се невини животи штите од насиља и напада... Ристић, 22); ми волимо сви изгинути него се приклонити под јарам наших мучитеља... Боље је умрети него носити окове ропства без наде да их се икад ослободим (Ристић, 47); Ми никада нећемо више живети под влашћу оних царских одметника и боље је нама свима изгинути него ... остати у овом ужасном положају (Ристић, 48).*

²⁹ Рођен у Сремској Митровици, Хабрзбуршка монархија, 1783. године, умро у Београду, Србија, 1812. Студирао право и филозофију у Пешти. У Србију дошао 1807. године, где је радио као секретар Милана Обреновића. У току 1810. и 1811. радио је као професор на Великој школи.

³⁰ Оригиналним рукопис је био чуван под бројем 248 у Народној библиотеци у Београду, и нестао је у нацистичком бомбардовању 6. априла 1941. На срећу, пре тога је скоро у целости био објављен у А. Гавриловић, *Београдска велика школа 1808–1813*, Београд 1902.

Војновић дефинише појам државе на следећи начин: *Држава је сједињење својеволјних људи под једну општу власт и једно опште прављеније, безопасности ради учињено.*³¹ Држава, дакле, није схваћена као апстрактно замишљено тело одвојено од грађана, или као апарат власти којем су грађани потчињени. Она је схваћена у конкретном смислу, као заједница грађана, створена на основу сагласности о власти и праву, чија је сврха да осигура грађанима безбедност. Чињеница да се битним елементима појма државе сматра сагласност о праву и заједничком интересу чини ову дефиницију сличном Цицероновој дефиницији *civitas*.³²

Војновић прихвата тезу по којој је држава настала као последица друштвеног уговора, путем уједињења више породица и племена.³³ Ово обједињење било је последица воље њихових чланова да се потчине једној власти, која би управљала друштвом ради остварења општег, финалног циља.³⁴ Тај циљ је безбедност (безопасност) и благостање (блаженство) грађана.³⁵

Војновић познаје три облика владавине: демократију (народодржавије), аристократију (прављеније бољаров) и монархију (јединачелије).³⁶ Готово је сувишно напоменути, ради се о облицима владавине које срећемо и у делима античких аутора.

Војновић помиње и мешовити облик владавине (смешано прављеније) који личи на виђење римске републике код Полибија и Цицерона.³⁷

³¹ С. Гавриловић, 50.

³² Cic, *De re publica*, 1.49. Si veda anche, P. Catalano, *Tribunato e resistenza*, Torino 1971, 48.

³³ „... Содружества била домаћа: који су од једног племена били они су уједно живели... сви отци фамилија (пошто живећи одвојено нису могли отклонити општу опасност) тесно се соедине у веће содружество...” Гавриловић, 50.

³⁴ „... која ће вољу и дела целог содружества управљати к достижењу општег конца. И тако посташе државе. која ће вољу и дела целог содружества управљати к достижењу општег конца. И тако посташе државе.” Гавриловић, *ibid*.

³⁵ С. Гавриловић, 51.

³⁶ Изрази које Војновић користи потичу из староруског језика, али то не мора нужно да указује на рецепцију идеја руских аутора. Коришћење староруских израза је било уобичајено међу тадашњом српском интелектуалном елитом, која је обично говорила славјаносербски, вештачки језик настао мешавином староруског и српског грађанског говора. У сваком случају, изрази које користи савршено одговарају античким категоријама. На пример, израз *јединачелије* који Војновић користи на староруском означава инокосност, односно принцип по коме се орган власти састоји од од само једне особе, без обзира на то да ли је она дошла на власт наслеђем, изборима, или на неки други начин, што је заправо било значење речи монархија у антици. Израз монархија је у то време у српском језику већ био у употреби са промењеним значењем у коме се користи и данас, тј. облика владавине у коме је функција шефа државе доживотна и по правилу наследна, али је Војновић пажљиво избегао да га употреби.

³⁷ Cic, *De re publica*, 1.53.; Polybios, *Historiae*, 6.3. Видети и P. Catalano, „La divisione del potere a Roma (a proposito di Polibio e Catone)“, *Studi in onore di Giuseppe Grosso* 6, 665–691.

На први поглед, делује као да Војновић из непознатог разлога одбацује овакав облик владавине.³⁸ Ипак, пажљивија анализа указује да он у ствари одбацује поделу власти (на законодавну, извршну и судску), а не саму идеју да различити органи могу учествовати у власти. Највиша власт, односно суверенитет (који означава термином *величество*), су по Војновићу недељиви, и у једној земљи не могу постојати два *величества*. Али облици власти које он помиње нису они у којима је власт у рукама само једног органа (монарха, аристократског већа или народне скупштине), него оне у којима је један од ова три органа доминантан. На пример, он примећује да и у аристократији постоји често народна скупштина, и да је основна разлика у односу на демократију та што се у демократији она може састати и по иницијативи народа, док се у аристократији народ може сазвати у скупштину само на иницијативу неког од припадника владајуће аристократије. Иако признаје демократији неке предности (између осталог то што је у њој најбоље очувано стање природне слободе), ипак даје предност монархији, уз неке елементе аристократског уређења: владавина једне особе, уз помоћ аристократског савета, који би чинили најмудрији људи. Све време наравно треба водити рачуна о томе да када говори о аристократији или монархији Војновић, попут античких аутора, мисли просто на то да власт непосредно врши неколико особа (аристократија) или само једна (монархија). Ни у једном ни у другом случају не претпоставља се да њихов положај мора бити наследан, као што би савремена употреба ових речи могла указивати, и не искључује се њихов изборни карактер, као ни учешће народа у њиховом избору. Када пак говори о демократији, има у виду непосредну демократију, тј. облик владавине у којем народ непосредно одлучује о најбитнијим питањима, а не оно што се данас назива демократијом.

На крају, додајмо и да Војновић сматра да, какав год облик владавине у једној држави био, право које у њој важи мора бити у складу са природним правом.³⁹

3.3. Доситеј Обрадовић

Доситеј Обрадовић је најзначајнији присталица правца илуминизма (просветитељства) међу српским мислиоцима.⁴⁰ Припадао је стру-

³⁸ С. Гавриловић, 50.

³⁹ *Ibid.*, 50–66.

⁴⁰ Рођен 1742. и умро 1811. године. Осим што је обележио век просвећености код Срба, имао је велики утицај и на будуће генерације српских мислилаца. Писац, филозоф, преводилац, типични представник века просвећености у сваком смислу. Рођен као Димитрије Обрадовић, добио је име Доситеј, под којим ће постати познат,

ји која је критиковала Русоову теорију по којој је друштвеном уговору претходио усамљенички живот слободних, и по природи добрих, индивидуа. Уместо тога прихватио је теорију, коју налазимо још код Аристотела,⁴¹ о човеку као по природи друштвеном бићу, који према томе никада није могао живети сам.⁴² Доситејева теорија друштвеног уговора је очито преузета од Хобса, чији је утицај видљив у многим аспектима. Пре свега, Доситеј претпоставља да је природно стање човека рат свих против свих, и да је да би се то избегло народ пренео сву власт суверену.⁴³ Због тога, он није веровао у народни суверенитет, него у просвећени деспотизам, чији је задатак да влада за добро народа, следећи разум; у складу с тиме одбијао је било какву идеју о подели или ограничењу власти.⁴⁴

Античка књижевност и филозофија били су главни предмет Доситејевих студија, о чему сведоче и његови преводи на српски језик класичних дела, попут Езопових басни. Дакле не изненађује што код њега налазимо бројне примере рецепције грчко-римских правних и политичких идеја. Поред осталог, прихватао је идеју о породици као основној јединици друштва, и о стварању првих политичких заједница путем уједињавања више породица у све шире друштвене заједнице, што је теорија коју налазимо још код Аристотела.⁴⁵

Државу схвата као организам, чија глава је владар. Инспирација за просвећеног деспота у Доситејевим делима потиче из антике, или прецизније од Платона (мада можда не непосредно): најбоља влада ће постојати „... кад буду цари филозофствовали и филозофија с цари

као монах. Брзо је међутим, разочаран у религију, напустио манастир и прихватио илуминистичку идеологију. Но иако антиклерикалан, није се никад декларисао као атеиста. Авантуриста и светски путник, путовао је по скоро целој Европи и Малој Азији, похађајући студије филозофије на разним универзитетима, укључујући Хале и Лајпциг. Верује се да је говорио десетак језика. Написао је велики број књига и трактата, од којих доста има филозофски садржај. Од савремених филозофа био је под великим утицајем Франческа Соавеа и Фридриха Кристијана Баумајстера. Од античких ценио је посебно Сократа и Аристотела. Имао је велики значај и као преводилац значајних дела антике на српски језик, од којих се и данас користи његов превод Езопових басни. Поред осталих достигнућа, за време Првог српског устанка је као министар просвете радио на организацији школства, написао је прву националну химну Србије и верује се да је увео гајење кромпира, који је у Србији до тада био скоро непознат.

⁴¹ *Politica*, I. 1253.

⁴² Д. Обрадовић, „Етика, или филозофија наравоучителна по системи г. професора Соави“, *Сабрана дела II*, Београд 1961, 483.

⁴³ Ипак, могу се приметити и значајне разлике. Између осталог, Доситеј како смо видели прихвата концепцију о човеку као „политичкој животињи“, коју пак Хобс одбија. Видети, Т. Hobbs, *Leviatan*, London 1651, 85ss.

⁴⁴ Р. Радовић, *Природноправна теорија монархијског апсолутизма...* 415.

⁴⁵ Радош 43. Видети и Arist., *Politica*, 1253b.

царствовала“.⁴⁶ Његов идеал савршеног владара инспирисан је и историјом античког Рима. Као примере савршених владара наводи Тита, Антонина Пија и Марка Аурелија, а као примере неваљаних Калигулу, Нерона и Домицијана.⁴⁷

Што се тиче Обрадовићеве мисли о праву, налазимо, између осталог, „златно правило“ да не треба чинити другима оно што не бисмо волели да други учине нама,⁴⁸ присутно и у грчким и римским списима,⁴⁹ и трипартитну поделу права на оно које штити личност, својину и част (јуснатуралистичка верзија Гајеве трипартиције).⁵⁰ Античку инспирацију целокупног свог дела признаје и сам Доситеј када каже да је филозофија наука коју су изумели Грци и која се раширила по целој Европи захваљујући Римљанима.⁵¹

Доситеј Обрадовић је активно учествовао у формирању државе Првог српског устанка примењујући своје илуминистичке идеје. Као министар образовања имао је велику улогу у организацији њеног образовног система. Доследан у подршци идеји просвећеног апсолутизма, подржавао је апсолутистике амбиције војда Карађорђа, којем је саветовао да се окружи сарадницима изабраним из реда интелектуалаца.⁵²

3.4. Јован Савић (алијас Иван Југовић)⁵³

Јован Савић (алијас Иван Југовић) био је, заједно са Доситејем Обрадовићем, један од главних идеолога странке која је подржавала јачање власти Војда. Међутим, за разлику од Доситеја, он није био присталица просвећеног апсолутизма, него је сматрао да је концентрација власти у рукама једне особе привремено решење, готово нужно зло да би се избегли унутрашњи сукоби у револуционарним временима. Особа која ће у таквим приликама имати апсолутну власт не треба,

---

⁴⁶ Обрадовић, *Мезимац*, 432. Видети и Plato, *Respublica*, 5.473d.

⁴⁷ D. Obradović, *Etika*, Beograd 2003, 45.

⁴⁸ *Ibid.*, 140–141.

⁴⁹ Нпр. Seneca, *Ep. ad Lucilium* 93-94; Publilius Syrus, *Sententia*, 2.

⁵⁰ G.1.8; I.1.2.12.

⁵¹ D. Obradović, 89.

⁵² J. Радош, 46–47.

⁵³ Рођен у Сомбору, Хабзбуршка монархија, 1772, умро у Великом Бечкереку (данас Зрењанин) 1813. године. Након што је стекао диплому на правном факултету у Пешти, радио је као професор у гимназији у Сремским Карловцима и секретар православног епископа у Вршцу. Од 1805. до 1813. године боравио је у устаничкој Србији, где је под псеудонимом Иван Југовић имао важну улогу као државни званичник и дипломата и професор Велике школе у Београду. Иако је испочетка подржавао војводе противнике, касније је постао један од његових најоданијих присталица.

према Савићу, да буде „просвећена“, него пре лукава и бескрупулозна. За разлику од Доситеја, он није имао илузија у погледу Карађорђевог карактера и није сањао да га може „просветлити“; али баш такав какав је био, Ђорђе Петровић био је по Савићу прави човек на правом месту.

Ништа не указује да је Савић имао у виду ванредну магистратуру по узору на диктатора у римској републици; његов узор била је тиранида из античке Грчке. То више него јасно произлази из говора који је одржао на седници Совјета 24. фебруара 1810. године, након дефинитивног пораза странке која се противила Вождовом апсолутизму и уставних промена које су деградирале Совјет у извршни орган који спроводи вољу Војда. Поредeћи Отоманску империју са античком Персијском империјом, а тадашњу Србију са античком Атином, Савић је уверавао чланове Совјета: снага мале Атине, захваљујући којој је победила небројене хорде азијских варвара, није била плод Солонових реформи, него Пизистратове тираниде. Према томе, Србији треба нови Пизистрат, а не нови Солон.⁵⁴ Савић није изричито именовано Карађорђа, међутим, није било никакве сумње у то, ко је нови Пизистрат.

⁵⁴ *А то није тако само у сербском народу, но и бивало је и бива данас у другима како се онај ред поквали, како што знамо да се збило у држави атинској... Тако су и Атињани доста слаби и у горој невољи бивали, особито када им се у држави сав поредак покварио. Тада бјаше старешина Солон, који се и данас броји као први мудрац или филозоф. Овај мудри старешина, видећи своје грађане тако развраћене да у целој држави нема ни међу војводама, ни међу сенатори, ни у народу, ни два човека (који заједно једу и пију) који један другоме добра мисли... – то видевши Солон поче премудростију својом братију своју просвећавати, поучавати, ред уводити, судове утврђавати, законе писати, предсказујући њима пропаст и погибељ куда су пошли ако се не обрате на бољу руку. Но бадава му је сва мука била, развраћени људи не дадоше се учити, јер у таково злочестиво доба сваки мисли да он најбоље зна и срди се ако га упућујеш. Тако се и премудром Солону случило, не што га нису хотели послушати, но и протерали су га из отечества. Но простота, видећи невољу крајњу, избере себе за старешину верховног Пизистрата, жестока и љута човека, наместо благог и тихог Солона. Пизистрат не бјаше тако високо учен, али бјаше врстнији у делу, зашто што год Солон не могаше учећи и доводећи свршити то је све Пизистрат жестоцином свршио. Не слуша сваки науку, али види батину и одма разуме. То је оно: „Не да се сваки научити, али се може натерати“. Добар иде и сам добрим путем, али странпутицу старешина верховни ваља да дотера у бразду. От овога времена почела је атинска држава цветати и прослављати се. Из овог целог разговора до сада сви довољно разумемо да ниједна држава на свету бити не може нити се који народ народом назвати може гди нема верховне власти која ће све уређивати и свакоме заповедати, гди нема реда по коме ће сваки своје место чувати, верховну власт припознавати и знати кога ће слушати и покоравати се... А то видимо по целој свету да ниједног цара ни кнеза не има који не би имао у држави совјета и суда. Но овај високи суд и совет сам собом нигди нема власти никакове, а сва власт је чрез њега, зашто је сва власт у верховном старешини, био он цар, краљ или књаз, а суд велики или совет је негова рука, која све дела, но он влада с њом. И. Степановић, Јован Савић – Иван Југовић, Сомбор–Нови Сад 2008, 73–74.*

4. ЗАКЉУЧАК

Античке правне и политичке идеје имале су доминантан утицај на прве српске филозофе, политичке мислиоце и правне теоретичаре у Хабзбуршкој монархији. Теорија друштвеног уговора била је скоро општеприхваћена, мада у разним варијантама. Држава је схваћена као заједница грађана неодвојива од људи који је чине, што је велика разлика у односу на савремену употребу ове речи у српском језику, где се њоме означава апарат власти којем су грађани потчињени. У мисли идеолога Првог српског устанка, држава настаје из сагласности грађана о праву и заједничком интересу, слично римској *civitas* или грчком полису. Српски филозофи и правници су познавали облике владавине који су постојали у антици и прихватили су њихову поделу на демократске, аристократске и монархијске, у зависности од броја лица која директно учествују у вршењу власти. Познавали су и мешовити облик, односно комбинацију три горе наведена облика. Прихваћени су и неки фундаментални принципи римског права, попут равноправности грађана пред законом и рационалног и етичког карактера права. Закон као извор права је дефинисан као израз народне воље, у чему је такође лако уочити утицај аналогне римске дефиниције.

Српски мислиоци нису увек црпили идеје непосредно из античких извора. Штавише, чешће су грчке и римске идеје преузимали посредно, преко дела великих европских мислилаца, посебно Русоа и Хобса. Значајан утицај имала је и идеологија Француске револуције. Ипак, не мањају ни примери непосредне рецепције античких правно-политичких идеја, као што сведоче цитати из дела античких аутора попут Аристотела и Цицерона, те позивање на догађаје и личности из грчке и римске историје.

Наравно, поједине од теорија о конкретним путевима рецепције античких правних и политичких концепата могу се довести у питање. Но ни на који начин се не може довести у питање чињеница да су идеолози Првог српског устанка размишљали у категоријама наслеђеним из антике. Нема ни трага рецепције „англосаксонске“ односно „германске“ концепције о држави-организацији као ентитету одвојеном од грађана који је чине, нити идеје о подели власти на законодавну, извршну и судску, као ни идеје о представничкој демократији у модерном смислу.

Српска револуција треба бити посматрана у духу свог времена: њени идеолози углавном су следили идеје просветитељства и рационализма. Они су напустили средњовековне идеје о божанском праву владара, али подједнако су им стране биле и модерне политичке идеје. Ако би смо дакле желели да одговоримо на питање постављено на почетку овог рада,

„шта су српски устаници били по идеолошкој и политичкој афилијацији“, изгледа да би најтачнији одговор био: они су се делили у две струје, од којих је једна следила идеологију Француске револуције и желела да уведе уставни режим заснован на народном суверенитету, јединству власти и непосредној демократији, мада је била спремна да привати тираниду као прелазни облик владавине у револуционарном раздобљу, док је друга следила илуминистичке идеје просвећеног апсолутизма.

Ипак, неко би могао наравно да постави питање, у којој су мери војвођански интелектуалци могли имати утицај у готово неписменој Србији, и колико је заправо обичан народ разумео њихове свечане прокламације о слободи и владавини народа по узору на стари Рим и Грчку? Колико је непосредно пре устанка народ знао мало о европској култури можда најбоље сведочи позната анегдота о посети кнеза Алексе Ненадовића Аустрији 1788. године, када се кнез плашио да гледа у аустријског цара због страха да ће му пући усне од страха ако буде видео цара, а када га је видео зачудио се што нема турбан, „*ако не већи, а оно бар као у нашег београдског везира*“.⁵⁵ Па ипак, само двадесет година касније, Лазар Арсенијевић Баталака сведочи да су примери из античке историје имали велики значај за дизање родољубивог духа ђака Велике школе у ослобођеном Београду, који су са одушевљењем говорили о античким мудрацима, државницима и херојима попут Темистокла, Сократа, Солона, Катона и Муџија Сцеволе, па су чак по њима једни другима надевали надимке.⁵⁶ Већу промену духа једног народа у тако кратком временском року тешко је замислити.

Држава првог устанка је кратко трајала, али није нестала без трага, и у потоњим деценијама биће честа инспирација државника и политичких писаца, особито леве политичке оријентације.⁵⁷ Јер међу тим ђа-

---

⁵⁵ М. Ненадовић, *Мемоари*, Београд 1867, део I, пасуси 14–15.

⁵⁶ *Примери из свемирне историје, врло су здраво дејствовали на млађани дух, срце и душу ђака Велике школе. Они никад, без великог усхићења, нису могли говорити о атињанину Аристиду, Темистоклу и о тако рећи освећеном Сократу, и законодавцу атинском, Солуну; о шпартанском Ликургу и јунаку Леониди; о тивском Енаминонди; и о римљанима: Регулесу, Катону, Муџији Сцеволи и о другима, који су, више свега, живили само за то, да се жртвују за отечество и род свој, већ су били један другоме и ова имена понадевали.* С. Гавриловић, 30.

⁵⁷ Тако, Светозар Марковић каже: *Доказ да влада републиканска може бити основана на начелима патријархалним најбоље се види у римској републици. Римска држава била је основана из неколико породица и чак пошто је пала прва монархија, у време републике, познавала се ова породична основа. Римљани нису имали никада појма о „суверенитету“ народа, који би издавао све законе и о „властима“ које би биле само извршитељи народне воље а не влада, т. ј. господари народа. Они су за разне струке и у разним приликама изумевали разна звања за разне државне дужности: конзуле, диктаторе, децемвире, цензоре, трибуне и т. д., а сви ти званичници имали су у својој области неограничену*

цима, синовима неписмених сељака, биће касније познатих правника, државника и интелектуалаца који ће много допринети напретку Србије у XIX веку, и који ће обезбедити да дух антике, дух слободе, разума и просвећености, настави да живи у потоњим временима.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ

Библиографске референце

1. Aličić, Samir, “Sulla difesa dei diritti civili in Serbia in riferimento ad alcuni concetti giuridici romani: narodni tribuni e potere negativo”, *Roma e America – diritto romano comune* 33/2012.
2. Арсенијевић, Лазар – Баталака, *Историја српског устанка I-II*, Београд 1898.
3. Von Ranke, Leopold, *Die serbische Revolution: aus serbischen Papieren und Mittheilungen*, Hamburg 1829.
4. Vucinich, Wayne S, *First Serbian Uprising 1804–1813*, New York 1982.
5. Гавриловић, Славко, *Војводина и Србија у време првог устанка*, Нови Сад 1974.

---

*власт. Њихова је воља била закон. Најочигледнији је доказ томе установа трибуна, којом је прост народ хтео да ограничи власт конзула и сената, који је био састављен из племића. Они нису законом ограничили власт конзула прописав права и дужности његове, што би било по појмовима демократије, већ су из своје средине бирали противну неограничену власт, која је својим простим „вето“ могла да обустави извршење заповести конзула и сената. Ту се види онај патријархални поглед на државу; ми те бирамо да нас заштитиш и браниш како знаш – „бог ти, а душа ти“. Тако је заиста и било у римској републици. Од личне увиђавности и енергије трибуна зависило је колику ће власт имати конзули и сенат над народом, а не од закона и воље народа самог ... Кад је пропадала турска управа у београдском пашалуку српски народ је требао да организује државу. Какву је државу могао организовати народ који није имао никаквог појма о државној заједници, о пословима које има цео народ да врши, о одношајима који ваља да постоје између свију чланова народа? Обичај ту га није могао да руководи као при заједничкој радњи у општини. Свакојако народ није могао друкче радити но као што је радио у општини, т. ј. изабрати поглаваре па оставити њима да се брину о држави „као добар домаћин о својој кући“. А природно је да ће народ изабрати или боље признати оне поглаваре који су се већ истакли као вође у првој борби. Тако је заиста и било. Као што смо већ казали, господари што први започеше устанак против Турака постадоше фактичка влада у новој држави. Одмах после првих победа над Турцима, кад задобише уважења од народа и пљачке од Турака, они скупише око себе мамке, који су вршили њихове заповести и помагали да врше „власт“. У целој борби од 1804 до 1813 г. ми не налазимо у народу протеста против овог самовољног захватања власти. На против, народ је у њима поштовао своје прве људе и своје заштитнике и када су два господара, Миленко и Петар, протерани из Србије, народ њиховог краја бунио се против совјета и врховног војсковође у корист својих господара. С. Марковић, „Србија на Истоку“, *Сабрани списи III*, Београд 1965, 151–153, први пут објављено 1872. О овоме видети више у: S. Aličić, „Sulla difesa dei diritti civili in Serbia in riferimento ad alcuni concetti giuridici romani: narodni tribuni e potere negativo“, in *Roma e America – diritto romano comune* 33/2012, 31ss.*

6. Група аутора: *Казивања о првом устанку 1804*, Београд 1980.
7. Јулинац, Павле, *Итика, јерополитика или филозофија наравоучителна*, Беч 1774.
8. Кандић, Љубица, *Скупштине у систему власти државе првог устанка*, Београд 1963.
9. Лазаровић, Ефрем, *Моралнаја филозофија*, Будим 1807.
10. Lobrano, Giovanni, *Diritto pubblico romano e costituzionalismi moderni*, Sassari 1990.
11. Lobrano, Giovanni, *Il potere dei tribuni della plebe*, Milano 1982.
12. Lobrano, Giovanni, “Dalla lex publica Populi Romani alla ‘loi’ della Costituzione del 1793”, *In memoria di Ginevra Zanetti. Archivio storico e giuridico sardo di Sassari. Studi e memorie*, Sassari 1994.
13. Љушић, Радош, *Вук Караџић о Српској револуцији*, Београд 1990.
14. Марковић, Светозар, «Србија на Истоку», *Сабрани списи III*, Београд 1965, први пут објављено 1872.
15. Meriage, Lawrence P., *Russia and the First Serbian revolution*, Indiana University 1975.
16. Ненадовић, прота Матеја, *Мемоари*, Београд 1867.
17. Непознати аутор: *Книга о должности поддаников к ниову монарху*, Будим 1805.
18. Новаковић, Стојан, *Васкрс државе српске, Политичко-историјска студија о Првом српском устанку 1804–1813*, Београд 1914.
19. Новаковић, Стојан, *Уставно питање и закони Карађорђева времена, Студија о постању и развићу врховне и средишње власти у Србији 1805–1811*, Београд 1907.
20. Obradović, Dositej, *Etika*, Beograd 2003.
21. Обрадовић, „Мезимац“, *Сабрана дела*, Београд 1961.
22. Обрадовић, Доситеј, „Етика, или филозофија наравоучителна по системи г. професора Соави“, *Сабрана дела II*, Београд 1961.
23. Продановић, Јаша, *Историја политичких странака и струја у Србији*, Београд 1939.
24. Радовић, Раде В, „Природно правна теорија монархијског апсолутизма у политичкој филозофији војвођанских Срба“, *Архив за правне и друштвене науке* 56/1939.
25. Радовић, Раде В. „Демократско природно право у политичкој и правној филозофији Боже Грујовића“, *Архив за правне и друштвене науке* 27/1940.
26. Радош, Јово, *Почеци филозофије права код Срба*, Нови Сад 2000.
27. Ристић, Милован, *Устанички законписац Теодор Филиповић (Божидар Грујовић)*, Београд 1953.

28. Robespierre, Maximilien, *Rapport sur les principes de morale politique qui doivent guider la Convention nationale dans l'administration intérieure de la République, fait au nom du Comité de Salut Public, le 18 Pluviose, l'an 2e de la République*, Imprimé par ordre de la Convention Nationale, Paris 1793.
29. Rousseau, Jean-Jacques, *Du contract social; ou Principes du droit politique*, Amsterdam 1762.
30. Степановић, Иван, *Јован Савић – Иван Југовић*, Сомбор-Нови Сад 2008.
31. Стефановић Караџић, Вук, *Из историје првог српског устанка*, Београд 1954.
32. Стојшић, Петар, *Должности чловјека из разних иностраних изданиј собранија и во једно тјело саставленија за славено-сербски свјет*, Будим 1816.
33. Hobbs, Thomas, *Leviatan*, London 1651.
34. Catalano, Pierangelo, “A proposito dei concetti di rivoluzione nella dottrina romanistica contemporanea (tra rivoluzione della plebe e dittature rivoluzionarie)”, *SDHI* 77/1977.
35. Catalano, Pierangelo, *Linee del sistema sovranazionale romano*, Torino 1965.
36. Catalano, Pierangelo, *Populus romanus Quirites*, Torino 1974.
37. Catalano, Pierangelo, „La divisione del potere a Roma (a proposito di Polibio e Catone)“, *Studi in onore di Giuseppe Grosso* 6.
38. Catalano, Pierangelo, *Tribunato e resistenza*, Torino 1971.
39. Šarkiћ, Srđan, „L'idée du droit naturel dans le charte de Chilandar de 1198“, *Осам векова Хиландара. Историја, духовни живот, књижевност, уметност и архитектура*, Београд 2000.
40. Šarkiћ, Srđan, „The Beginning of Serbian Constitutionality“, *Konflikt und Koexistenz, Die rechtsordnungen Südosteuropas im 19. und 10. Jahrhundert. Band II*, Frankfurt am Main 2017.
41. Šarkiћ, Srđan, „The influence of Byzantine ideology on early Serbian Law“, *The Journal of legal history* 13/2/1992.
42. Шаркић, Срђан, „Зачеци правне државе у устаничкој Србији“, *Владавина права и правна држава у региону*, Источно Сарајево 2014.
43. Шаркић, Срђан, „Идеја природног права у српским правним споменицима (XII-XV век)“, *Postsocijalistički model uspostavljanja moderne pravne države i jugoslovensko iskustvo*, Novi Sad 1995.
44. Шаркић, Срђан, *Закон у глагољским и ћирилским правним споменицима од XII до XVIII века*, Нови Сад 2015.
45. Шаркић, Срђан, „Руски пројекти државног уређења устаничке Србије, први део – такозвана „Паулучијева конвенција“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* 2/2013.

Антички извори

1. Cic, *De legibus* 3,4.
2. Cic, *De re publica* 1,49.
3. Cic, *De re publica*, 1.53.
4. D.1.3.1.
5. D.1.3.2.
6. G.1.3.
7. G.1.8.
8. I.1.2.12.
9. I.1.2.4.
10. L. XII tab. 1.5.
11. L. XII tab. 9.1.
12. Plato, *Respublica*, 5.473d.
13. Polybios, *Historiae*, 6.3.
14. Publilius Syrus, *Sententia*, 2.
15. Seneca, *Ep. ad Lucilium* 93–94.

Associate Professor Samir Aličić, LL.D.

Faculty of Law, University of East Sarajevo

SERBIAN REVOLUTION (1804-1813) AND THE LEGAL AND POLITICAL IDEAS OF ANTIQUITY

Summary

The subject of the research is the reception of ancient legal and political ideas by Serbian intellectuals who actively participated in the First Serbian Uprising (1804-1813) and in the creation of the ideology of the Serbian Revolution.

They generally accepted the theory of social contract according to which the state is not an abstract term separate from the people who make it, that is, it is equated with the community of citizens. Serbian scholars knew about the forms of government that existed in classical antiquity, and they accepted the division of forms of government into monarchical, aristocratic and democratic, just like some fundamental legal principles of Roman law, such as equality of citizens before the law and the rational and ethical character of law. Also, defining the concept of law as an expression of the people's will expresses the influence of the analogous concept of Roman law.

Although there are examples of direct reception of the ideas of ancient jurists and historians, for the most part they have been received indirectly, through the works of the great European writers of the Enlightenment, and the influences of the ideas of the French Revolution, especially the Jacobin ones, are clearly visible.

The author concludes that the political, constitutional and legal ideas on which the ideology of the Serbian Revolution was based came from ancient Greece and Rome. And there is no trace of the influence of Anglo-Saxon, liberal, democracy based on the concepts of political representation and division of power.

Key words: *Revolution; Serbia; Democracy; Statutory law; People; Forms of government.*